

соціально-культурному та просторово-предметному оточенні особистості. Так, відповідальність дітей старшого дошкільного віку розглядається як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, необхідних і достатніх для усвідомлення цінності та відповідальності у поведінці та діяльності за власні вчинки у старших дошкільників.

Ключові слова: *духовна культура, відповідальність, моральне виховання дітей старшого дошкільного віку, організаційно-педагогічні умови, педагогічна технологія.*

УДК 373.2.015.31:004(043.3)

FUNDAMENTALS OF CRITICAL THINKING OF CHILDREN OF THE OLDER PRESCHOOL AGE: THE ESSENCE OF THE PHENOMENON, FEATURES OF FORMING

ОСНОВИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ, ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

Ірина Кузьменко

асистент кафедри дошкільної освіти,

E-mail: kuzmenkoirisha30@gmail.com

ORCID 0000-0001-6483-7983

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, Україна

Iryna Kuzmenko

assistant of the department preschool education,

E-mail: kuzmenkoirisha30@gmail.com

ORCID 0000-0001-6483-7983

Ukrainian State University named
after Mykhailo Drahomanov, Ukraine

ABSTRACT

This article presents an understanding of critical thinking as a significant individual-psychological characteristic of personality, which determines not only the productivity of mental activity but also the social adequacy of the latter; the problem of forming the foundations of critical thinking from preschool age is actualized; the forms of thinking realization are highlighted: concepts, judgments, and reasoning, which contribute to reflecting objective reality and lead to certain conclusions; the methods of mental operations are revealed: induction and deduction, which determine the direction of thought; the components of thinking are identified: cognitive, personal, and linguistic, which provide the basis for mental activity; the essence and content of "critical thinking" as a particular type of mental activity are revealed; it is found that the characteristic features of critical thinking are independence, awareness, and purposefulness; the complete cycle of critical thinking includes four main and interrelated phases: analysis, understanding, evaluation, and criticism; the stages of critical thinking are disclosed: problem identification, information search, clear argumentation, decision-making, and reflection; the peculiarities of educational activities aimed at forming the foundations of critical thinking in older preschool children are defined.

Based on the psychological and pedagogical literature analysis, the content of the concepts "thinking of older preschool children" and "formation of critical thinking

in older preschool children" is revealed. The peculiarities of educational activities aimed at forming the foundations of critical thinking in older preschool children are highlighted. Considering these encourages children to develop their own point of view, defend it with logical evidence, and search for alternative ways to solve the given task. It is concluded that due to the relevance of this problem, developing a mental-intellectual methodological complex for forming the foundations of critical thinking in older preschool children is necessary.

***Key words:** thinking, critical thinking, "thinking of older preschool children", "formation of critical thinking in older preschool children", thinking peculiarities.*

Актуальність теми. Основним завданням сучасної освіти «є формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку», яке має бути критичним характерними ознаками якого є здатність оцінювати та аналізувати твердження та факти стосовно будь-якого об'єкта чи явища; робити об'єктивні висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі здобуття й опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій...» (Бех, 2018). Критично мислячій людині притаманна впевненість в собі, успішність, здатність до глибокого аналізу інформації, особливий підхід до її сприйняття, стійкість до психологічних впливів.

Критичність як істотна властивість мислення, як важлива сторона діяльності має особливе значення в розумовому вихованні дітей. Дослідження критичності мислення у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням психолого-педагогічної науки. Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) наголошується на тому, що наступність між дошкільною та початковою освітою простежується через призму формування наскрізних умінь. І однією спільною для ключових компетентностей дошкільної та початкової освіти є вміння дитини критично мислити разом з вміннями приймати рішення, розв'язувати проблеми та працювати в команді (БКДО, 2021).

Виникаючи на самому початку процесу соціалізації особистості дитини, критичність мислення стає тим особистісним утворенням, яке значною мірою визначає подальшу перспективу її інтелектуальних здібностей. Розуміння критичності як значущої індивідуально-психологічної характеристики, що обумовлює не тільки продуктивність розумової діяльності, але і соціальну адекватність особистості, робить надзвичайно актуальною проблему формування основ критичності мислення, починаючи вже з дошкільного віку. Формування критичного мислення – складний процес, результатом якого є творча, активна особистість, спроможна ефективно розв'язувати завдання, соціального, культурного, індивідуального розвитку, збагачення інтелектуального досвіду дитини і разом з тим, збереження самоцінності дошкільного дитинства (БКДО, 2021).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження склали праці Л. Виготського, П. Гальперіна, А. Леонтьєва, В. Сухомлинського. Теоретичні засади критичного мислення висвітлено у працях Н. Гавриш, А. Богуш, К. Крутій, С. Ладивір, Т. Піроженко, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, О. Удода та ін. Формуванню критичного мислення були присвячено праці зарубіжних науковців М. Ліпмана, Д. Брунера, Дж. Гілфорда,

А. Кроуфорда, К. Мередіт, С. Метьюза, Д. Рассела, Ч. Темпла, Д. Халперн, Дж. Чаффа та вітчизняних дослідників: Н. Гавриш, А. Богуш, Н. Березанської, В. Бондаря, Т. Воропай, І. Кожуховської, К. Крутій, А. Ліпкіна, В. Паламарчук, О. Пометун, Л. Терлецької, С. Терно, О. Тягло, та ін. Питанню про необхідність навчання критичному мисленню приділяли увагу такі педагоги, як: Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Кудикіна, Т. Піроженко, Л. Рибак, В. Сінельников, С. Векслер та ін.

Аспект розвитку мислення, в тому числі і критичного, як сучасна потреба висвітлена в дослідженнях таких сучасних науковців, як Н. Гавриш, О. Брежневої, К. Крутій, Т. Грицишиної, І. Кашуб'як, І. Любченко, І. Підлипняк, Т. Піроженко, О. Пометун, та ін. Так, Н. Гавриш та О. Брежнева в методичному посібнику «Розумне виховання сучасних дошкільнят» висвітлюють необхідність формування та розвитку емоційних, когнітивних, вольових процесів, задля формування довірливості, як якісно нової можливості довірливої регуляції поведінки (Гавриш, 2015). Сучасна дослідниця, К. Крутій, пропонує едьютейнмент як новий метод розумового розвитку дитини, який мотивує дитину до пізнання, поєднуючи ігрові прийоми з методами активного інтерактивного навчання та сприяє партнерській взаємодії педагога і дитини (Крутій, 2017). Значним здобутком авторки стала розробка альтернативної програми «STREAM-освіта дошкільників, або Стежинки у Всесвіт», яка зорієнтована на формування та розвиток творчих здібностей дітей, їх технічних можливостей, формування основ продуктивного та критичного мислення. Центральне місце в освітній діяльності посідає обдарована особистість, яка активно діє, самостійно приймає рішення та виходить на новий рівень пізнавального розвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що, важливість питання формування основ критичного мислення та його розвитку у дітей старшого дошкільного віку є недостатньо дослідженим, що актуалізує проблему формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного. Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом в житті людини. Це час активного розвитку рухових, комунікативних, когнітивних, афективних та соціальних аспектів, спрямованих на пізнання навколишньої дійсності, взаємодію з нею і повноцінний особистісний розвиток. З позиції когнітивного розвитку, одним з важливих питань є процес розвитку мислення дитини дошкільного віку.

Отже, разом з фундаментальними напрацюваннями перелічених вище дослідників, питання формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку – не до кінця вивчена та обґрунтована проблема.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнити дефініції «основи критичного мислення дітей старшого дошкільного віку», «формування основ критичного мислення дітей старшого дошкільного віку», визначити найбільш сприятливі вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, що сприяють формуванню основ критичного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під критичним мисленням прийнято розуміти

прояв зацікавленості, формування особистої точки зору з певного питання, вміння логічно доводити її, а також використання дослідницьких методів.

Критичне мислення є складною розумовою діяльністю, яка вимагає постійної актуалізації набутих знань і вмінь. Дослідники В. Макаренко та О. Туманцова зазначають, що розвиток критичного мислення може бути забезпечений лише тоді, коли в процес навчання включено розв'язування реальних проблем і прийняття дітьми самостійних рішень у різноманітних навчальних ситуаціях. Тому, сьогодні особливо цінними виступають не формальні знання, а конкретні способи дії в життєвих ситуаціях (Макаренко & Туманцова 2008). Отже, під критичним мисленням ми розумітимемо систему суджень, яка дозволяє аналізувати.

Для нашого дослідження цікава думка О. Нікітіної, яка під критичним мисленням дитини дошкільного віку розуміє «... систему суджень, яка дозволяє аналізувати інформацію так, щоб на підставі отриманих висновків можна було б ухвалити раціональне рішення проблеми. Для дитини дошкільного віку критичне мислення є складним розумовим процесом, який починається з отримання інформації і закінчується прийняттям обдуманого рішення, формуванням власного ставлення. Це здатність ставити нові запитання, виробляти аргументи на захищати свої думки, робити посильні висновки. Це здатність не тільки інтерпретувати та аналізувати інформацію, а й аргументовано доводити свою позицію» (Нікітіна, 2020).

Л. Виготський виділяв п'ять етапів при переході до формування понять. Ми зупинимося тільки на трьох етапах, що стосуються групи дошкільного віку.

I етап (дитина 2-3 років): синкретизм дитячого мислення;

II етап (дитина 3-4 років): виникає ланцюжок попарної схожості;

III етап (дитина 6-8 років): дитина може поєднати групу предметів за схожістю, але не може усвідомити та назвати ознаки, що характеризують цю групу (Виготський, 1995).

Отже, мислення дитини розвивається від конкретних образів до досконалих понять, що позначаються словом.

Мисленнєва діяльність переплітається із практичною. Розвиток мислення дитини невіддільний від процесу практичної діяльності, ускладнення її практики. Дитина пізнає світ за допомогою мислення на основі предметно-маніпулятивних дій. Стосовно дітей старшого шкільного віку, знайомство з оточуючим світом, предметами навколишньої дійсності, операцій з ними, аналіз отриманої інформації вимагає від них спеціальних вмінь та навичок, наочно-образного мислення, яке дозволяє розв'язувати певні завдання в уяві, виключаючи безпосередній контакт з предметами.

А. Запорожець та М. Поддяков визначають два напрямки розвитку мислення в дітей дошкільного віку: розвиток форм мислення та розвиток розумових операцій.

Залежно від змістового наповнення пізнавального завдання та поняттєвих компонентів їх рішення, Л. Виготський поділяє мислення на наочно-дійове, наочно-образне, та словесно-логічне. Дані види мислення реалізуються в різних його формах: поняттях, судженнях та умовиводах.

Поняття – це форма мислення, яка дає змогу пізнати та узагальнити

істотні ознаки предметів та явищ навколишньої дійсності, без яких вони не можуть існувати.

Судження – це форма мислення, яка відображає зв'язки між предметами та явищами, їх властивостями чи ознаками у словесній формі.

Умовивід – це форма мислення, де з одного чи кількох істинних суджень виводиться нове.

В поєднанні форми мислення розкривають специфіку перебігу мисленнєвої діяльності, відповідають вимогам логіки, забезпечують нормальний процес мислення і сприяють відображенню об'єктивної дійсності (Степанов, 2012).

З накопиченням досвіду, знань та з розвитком мови старших дошкільників починає формуватися словесно-логічний вид мислення. Діти старшого дошкільного віку вже здатні уявити певні дії та їх наслідки подумки. Обсяг нової інформації вимагає від них здатності до здійснення певних розумових операцій – аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, класифікації та систематизації, які відбуваються за участі внутрішнього мовлення, тобто застосування елементів критичного мислення.

Аналіз – процес поділу предмета на складові частини і вивчення його окремих частин, розгляд об'єкта з різних сторін.

Синтез – процес з'єднання різних елементів, сторін в єдине ціле з метою вивчення їх зв'язків і отримання нових знань про предмет.

Абстрагування – виділення якої-небудь ознаки в об'єкті і відволікання від інших, несуттєвих.

Узагальнення – об'єднання предметів за істотною ознакою. Узагальнення за істотними ознаками лежить в основі формування понять.

Класифікація – групування об'єктів за певними ознаками та характеристиками (за видом, родовими ознаками, тощо).

Систематизація – розмежування та об'єднання груп предметів на основі спільних ознак (Максименко, 2004).

Операції мислення є взаємозалежними і кожна окремо взята має сенс тільки у взаємозв'язку з іншою: аналіз з синтезом, порівняння з узагальненням, абстрагування з конкретизацією, тощо.

На основі вищевикладеного доходимо висновку, що мислення дитини старшого дошкільного віку – це процес опосередкованого і узагальненого відображення дійсності, що побудований на основі мисленнєвих дій та операцій і спрямований на пошук та відкриття суттєво нового.

Отже, мислення – це складний процес, який може бути схарактеризований за наступними позиціями:

– види мислення: наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне, які зумовлені займаним місцем слова, образу і дії в розумовому процесі;

– розумові операції: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, за допомогою яких людина вирішує розумові завдання;

– форми реалізації мислення: поняття, судження, умовивід, які сприяють відображенню об'єктивної дійсності і приводять до певного висновку;

– компоненти мислення: когнітивний, особистісний і мовленнєвий, які є підґрунтям для здійснення мисленнєвої діяльності.

В старшому дошкільному віці переважає наочно-схематичне мислення,

---

яке закладає основи логічного мислення з опорою на чуттєвий досвід. Саме він надає відчуття істинності дитячим міркуванням. Тому освітній процес в старшій групі має опиратися на наочність та все багатство чуттєвого досвіду дитини. Формується довільність уваги, як основний компонент процесу мислення дитини старшого дошкільного віку. Це також є однією з найважливіших передумов формування основ критичного мислення. На думку М. Машовець «до кінця дошкільного віку у дітей формуються елементи логічного мислення з опорою на поняття. Поняття формується в тому випадку, коли організовано перехід дитини від зовнішніх орієнтовних дій до дій внутрішнього плану. При цьому зовнішнє середовище заміщується словесним позначенням, що дає можливість переносити дії на різні ситуації.

Важливе значення в розвитку мислення дошкільника має знаково-символічна діяльність. Вона дозволяє моделювати й перетворювати об'єктивний світ до внутрішнього плану свідомості: заміщення, кодування, моделювання, схематизація, узагальнення тощо» (Машовець 2000).

Дитина старшого дошкільного віку є залежною від значимих для неї дорослих – родинне коло, вихователі, тощо. Саме ця залежність дає можливість для розвитку, оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками, новим досвідом, способами поведінки в різних ситуаціях і сприяє формуванню сильного внутрішнього стержня – впевненості в собі. Лише впевнена в собі людина, яка не боїться чужої оцінки здатна мислити критично, доводити та відстоювати свою точку зору. Такої позиції дотримуються сучасні вчені лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України – Т. Піроженко, С. Ладивір, Л. Соловійова, І. Карабаєва, О. Хартман, які зосередили свою увагу на проблемах світосприйняття, особистісного розвитку та ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку. Саме сприйняття дитиною світу є осмисленим процесом, оскільки вимагає від дитини зосередженості, здатності до аналізу власних відчуттів, їх усвідомлення, вираження за допомогою мови та здатності до прийняття рішень (Піроженко, 2018).

Теоретичний аналіз формування критичного мислення дітей старшого дошкільного віку треба розглядати з боку системного підходу, що включає характеристики не тільки мислення, критичного мислення, а й врахування психологічних особливостей означеного періоду.

Фундаментальними в цьому плані є висновки академіка А. Богуш з приводу психічних новоутворень дітей дошкільного віку, які відображають специфіку, унікальність, самоцінність періоду дошкільного дитинства. А саме:

- креативність – здібність дитини до творчого розв'язання будь-яких проблем, що виникають у різноманітних життєвих та навчальних ситуаціях; здатність до створення нового оригінального продукту

- ініціативність: показники розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності;

- самостійність і відповідальність: своєрідна форма дитячої активності, яка відображає актуальний рівень розвитку особистості (Л. Виготський);

- довільність: вміння управляти своєю поведінкою відповідно до вимог, правил, норм поведінки (Л. Виготський);

– свобода поведінки й безпека: обережність, передбачливість, почуття міри, відчуття безпеки, дотримання соціально-детермінованих правил та заборон;
– самосвідомість та самооцінка: образ власного «Я»; усвідомлення свого місця у системі суспільних відносин; прагнення до здійснення суспільно значущої та суспільно оцінної поведінки (Богущ, 2018).

Відповідно до предмету дослідження ми акцентуємо свою увагу на дітей старшого дошкільного віку, тому що: 1) це цей період є сенситивним періодом пізнавального розвитку людини (саме на етапі онтогенезу в різних видах активності розвиток відчуттів, пам'яті, мислення, уяви, уваги – усіх процесів, що є підґрунтям формування основ критичного мислення, відбувається дуже швидко та стрімко); 2) за умови створення психолого-педагогічних умов для розвитку дитини старшого дошкільного віку, можливо досягти високих показників у формуванні основ критичного мислення цієї категорії дітей; 3) формуванню основ критичного мислення сприяють: розвиток аналізаторів (матеріального субстрату відчуттів); засвоєння сенсорних еталонів; становленням у дітей допитливості; інтенсивна активізація основних операцій мислення веде до утворення причинно-наслідкових зав'язків між явищами та подіями оточуючого світу, вербалізація міркувань дитини й становлення словесно-логічного мислення обумовлюють становлення світогляду й первинної картини світу (Гриньова & Терещенко 2015); 4) важливим аргументом на користь формування основ критичного мислення дітей саме старшого дошкільного віку є той факт що, «...до кінця дошкільного віку у дітей формуються елементи логічного мислення з опорою на поняття. Поняття формується в тому випадку, коли організовано перехід дитини від зовнішніх орієнтовних дій до дій внутрішнього плану. При цьому зовнішнє середовище заміщується словесним позначенням, що дає можливість переносити дії на різні ситуації» (Іщенко & Підлипняк, 2021); 5) розвитку критичного мислення сприяють властивості мисленнєвої діяльності та цілісне уявлення про останню як творчий системний процес. Мовленнєво-мисленнєвий онтогенез дитини старшого дошкільного віку сприяє становленню дитини як суб'єкта діяльності з різними правами та обов'язками (Піроженко, 2018); 6) вдосконалення осмислення свого Я-наповнення. Дитина старшого дошкільного віку відділяє та усвідомлює себе в системі взаємин з оточуючими, активізується саморозвиток, усвідомлення себе як суб'єкта взаємин (Т. Піроженко, 2018).

Розвиток критичного мислення повинен відбуватись не самотійно, а систематично під керівництвом педагога. Тому головне завдання вихователя – бути помічником, стимулювати дітей до пошуку інформації, пізнання та осмислення нового, до продукування власних ідей. Педагог в цьому випадку повинен володіти високим рівнем психолого-педагогічної свідомості, здатністю до критичного аналізу педагогічних явищ та подій, мати високий рівень інтелектуальної мобільності, прагнути до саморозвитку та самовдосконалення (Цветкова, 2012).

За умови врахування особливостей формування основ критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти, діти на основі отриманого досвіду, аналогій і узагальнень вчаться самотійно орієнтуватися навіть у складних ситуаціях і вирішувати

проблеми без сторонньої допомоги. Це сприятиме посиленню рефлексивних механізмів, допомагає дітям отримати нові знання, вміння аналізувати нову інформацію, виділяти головне, необхідне, формулювати і ставити питання, робити висновки, відстоювати свою точку зору. А вихователь лише контролює і координує діяльність дітей, набуває ролі консультанта та помічника. Його завдання полягає у створенні сприятливого мікроклімату в дитячому колективі для вільного обміну думками та критичного ставлення до власних ідей та думок опонентів.

Таким чином, формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку є передумовою їх цілеспрямованої змістовної діяльності в подальшому, що сприятиме успішному виконанню поставлених перед ними завдань. Воно спонукає дітей до самостійного, незалежного від інших, сприйняття проблеми, до постановки запитань, пошуку способів вирішення проблеми, прагнення отримати відповіді на всі запитання, що цікавлять. В процесі такої діяльності активізується емоційна сфера дошкільників, зростає зацікавленість в освітній діяльності, відбувається вільне висловлювання думок та постійний аналіз інформації, а дискусії, суперечки відіграють важливу роль у процесі формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Спробуємо узагальнити ознаки критичного мислення дитини старшого дошкільного віку на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

Фундатор «Інституту критичного мислення» в Університеті Монтеклер, професора Колумбійського університету М. Ліпман (Lipman, 1988), виділяє шість чільних елементів критичного мислення: 1) володіння певними прийомами, які створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації; 2) відповідальність, яка передбачає, що людина, звертаючись до інших, усвідомлює обов'язок надавати слухачам або читачам докази та приклади відповідно до прийнятих стандартів або піддавати їх сумніву за допомогою переконливої аргументації; 3) формулювання самостійних суджень як продукту мислення; 4) опора на критерії, якими є положення, що бере до уваги критично мисляча людина, оцінюючи ідеї у процесі їх аналізу чи критики; 5) можливість самокорекції власних суджень з метою їх виправлення чи покращення; 6) увага та чутливість до контексту, які не мають суперечити використанню загальних критеріїв (Lipman, 1988. & Lipman 1991)

Складовими критичного мислення за Д. Клустером є: самостійність, індивідуальність; узагальнюваність; проблемність; аргументованість; соціальність. Д. Клустер наполягає на тому, що критичне мислення – це мислення інформативне, яке розпочинається з постановки запитання, прагне до переконливої аргументації та має соціальний характер.

Серед мисленнєвих операцій (процедур, умінь, стратегій), які застосовують критичні мислителі в процесі «гарного мислення», вчені називають здатність людини: бачити проблеми, аналізувати факти, порівнювати, робити висновки, генерувати та організовувати ідеї, оцінювати, формулювати інтерпретації й обґрунтовані судження, за допомогою яких захищати думку, розв'язувати проблеми, ухвалювати рішення» (Пометун, 2018)

Головними ознаками критичного мислення на думку Н. Вукіної та Н. Дементіївської є здатність робити логічні висновки, приймати рішення,

давати оцінку інформації, бути спрямованим на результат (Вукіна & Дементіївська, 2007).

Так, Т. Піроженко, описуючи вищий рівень володіння мисленнєвими операціями дітей старшого дошкільного віку робить акцент на зрілості узагальнення, гнучкості мислення, усвідомленості мотивації власних дій, доцільності використання наявного досвіду для вирішення життєвих завдань; виявляють високий рівень самостійності в ситуаціях вільного часу, здатність визнавати власні промахи, самому залагоджувати власні прорахунки (Піроженко, 2018).

Підкреслюючи, що для дитини дошкільного віку критичне мислення є складним розумовим процесом дослідниця О. Нікітіна, аргументовано доводить, що останній процес починається з отримання інформації і закінчується прийняттям обдуманого рішення, формуванням власного ставлення. Це здатність ставити нові запитання, виробляти аргументи на захищати свої думки, робити посильні висновки. Це здатність не тільки інтерпретувати та аналізувати інформацію, а й аргументовано доводити свою позицію. Повний цикл такого мислення включає чотири стадії: аналіз, розуміння, оцінка та коригування ідей (Нікітіна, 2020).

Проведений аналіз психолого-педагогічної, літератури дозволяє узагальнити дефініції «критичне мислення», «формування критичного мислення» дітей старшого дошкільного віку.

Отже, критичне мислення дітей старшого дошкільного віку – одне з кардинальних властивостей мислення, опосередковане й узагальнене відображення дійсності дитиною на ґрунті аналітико-синтетичних операцій, високого рівня пізнавальної активності, нерозривно пов'язаний з мовленням, оцінкою інформації, дій, вчинків (своїх та інших людей), здатність самостійно приймати рішення.

Формування критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку – цілеспрямований процес створення умов, що сприяють розвитку критичного мислення, збагаченню ментального досвіду дитини старшого дошкільного віку (як сукупність індивідуальних інтелектуальних ресурсів), що сприяють критичному осмисленню дійсності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури схарактеризовано основні розумові операції: аналіз, синтез, абстрагування, узагальненням, класифікація, за допомогою яких людина вирішує розумові завдання; виділено форми реалізації мислення: поняття, судження, умовивід, які сприяють відображенню об'єктивної дійсності і приводять до певного висновку; розкрито методи здійснення розумових операцій: індукція, дедукція, які визначають напрямок думки; виділені компоненти мислення: когнітивний, особистісний і мовленнєвий, які є підґрунтям для здійснення мисленнєвої діяльності; розкрито сутність та зміст поняття «критичне мислення», як особливий вид мисленнєвої діяльності; з'ясовано, що характерними рисами критичного мислення є самостійність, усвідомленість та цілеспрямованість; визначено особливості формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Розкрито зміст поняття «мислення дітей старшого дошкільного віку»,

---

визначено його структуру. Виділено особливості освітньої діяльності, спрямованої на формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку, врахування яких спонукає дітей до вироблення своєї точки зору, відстоювання її за допомогою логічних доказів, а також до пошуку альтернативних шляхів вирішення поставленого завдання.

У зв'язку з актуальністю даної проблеми необхідна розробка ментально-аналітичного методичного комплексу формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку в різних видах активності та його впровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти, оскільки переконані, що розвиток критичного мислення не лише вносить значний вклад в розумовий розвиток дитини, а й допомагає у вирішенні завдання всебічного гармонійного розвитку і формування особистості. На сучасному етапі це пояснює зростання інтересу психологів та педагогів до питання формування критичного мислення в дітей, починаючи з дошкільного віку.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Базовий компонент дошкільної освіти (2021). Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. URL: <https://ezavdnz.mcfp.ua/868347>

Бех, І.Д. (2018). Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ.

Богуш, А. М. (2018). Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія. Кам'янець-Подільський: «Друкарня «Рута».

Вукіна, Н. В., Дементієвська, Н.П., Сущенко, І.М. (2007). Критичне мислення: як цьому навчати?: Харків.

Гавриш, Н.В. (2015). Розумне виховання сучасних дошкільнят: метод. посіб. Київ: Слово.

Грінцова, О. М., Терещенко, Л.А. (2015). Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».

Іщенко, Л. В., Підлипняк, І. Ю. (2021). Формування логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку засобами ейдетики <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-7>

Крутій, К. (2018). Компетентність і компетенції дошкільників. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2227-kompetentnst-kompetents-doshklnikv>.

Крутій, К. Л. (2017). Едьютейнмент: навчання як розвага. *Дошкільне виховання*. (1). 2-6.

Макаренко, В., Туманцова, О. (2008). Як опанувати технологію формування критичного мислення. Видавництво Основа.

Максименко, С. Д. (2004). Загальна психологія. Вінниця: Нова Книга.

Машовець, М. (2000). Про складне – доступно й просто: засвоєння абстрактних математичних понять. *Дошкільне виховання*. № 5. С. 15–17.

Піроженко, Т. О. (2016). Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово».

Піроженко, Т. О. (2018). Прийняття дитиною цінностей: посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово».

Пометун, О. (2018). Критичне мислення як педагогічний феномен.

Український педагогічний журнал. (2), 89-98

Степанов, О. М. (2012). *Основи психології і педагогіки*: Київ : Академвидав.

Нікітіна, О. О. (2020). Розвиток критичного мислення старших дошкільників на заняттях з логіко-математичного розвитку. III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах нової української школи», Київ.

Цветкова, Г. Г. (2012). Самовдосконалення особистості як психолого-педагогічна проблема: ціннісний вимір. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* (LX), 99-107.

Lipman, M. (1988). Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership.* Vol. (46)1. P. 38–44.

Lipman, M. (1991). *Thinking in education.* Cambridge: Cambridge university press, 188 p.

REFERENCES

Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. (2021). *Praktyka upravlinnia doshkilnym zakladom.* URL: <https://ezavdnz.mcfcr.ua/868347> [in Ukrainian].

Bekh, I.D. (2018). *Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnosti* [Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnosti]. Kyiv [in Ukrainian].

Bohush, A.M. (2018). *Pedahohichni vymiry Vasylia Sukhomlynskoho v suchasnomu osvithnomu prostori* [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in the modern educational space]. Kam'ianets-Podilskyi: «Drukarnia «Ruta» [in Ukrainian].

Vukina, N. V., Dementievska, N. P., Sushchenko, I. M. (2007). *Krytychne myslennia: yak tsomu navchaty* [Critical thinking: how to teach it]. Kharkiv [in Ukrainian].

Havrysh, N. V. (2015). *Rozumne vykhovannia suchasnykh doshkilniat* [Smart education of modern preschoolers]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

Hrinova, O.M., Tereshchenko, L.A. (2015). *Dytiacha psykhhodiahnostyka* [Children's psychodiagnosis]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian].

Ishchenko, L. V., Pidlypniak, I. Yu. (2021) Formuvannia lohiko-matematychnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku zasobamy eidetyky [Formation of logical and mathematical competence of preschool children by means of eidetic]. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-7> [in Ukrainian].

Krutii, K. (2018). *Kompetentnist i kompetentsii doshkilnykiv* [Competence and competencies of preschoolers]. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2227-kompetentnst-kompetents-doshklnikv> [in Ukrainian].

Krutii, K. L. (2017). Eduteinment: navchannia yak rozvaha [Edutainment: learning as entertainment]. *Doshkilne vykhovannia, 1, 2-6* [in Ukrainian].

Makarenko, V., Tumantsova, O. (2008). *Yak opanuvaty tekhnolohiiu formuvannia krytychnoho myslennia* [How to master the technology of forming critical thinking]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

Maksymenko, S. D. (2004). *Zahalna psykhholohiia* [General Psychology]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].

Mashovets, M. (2000). Pro skladne – dostupno y prosto: zasvoiennia

abstraktnykh matematychnykh poniat [Accessibly and simply about complex things: mastering abstract mathematical concepts]. *Doshkilne vykhovannia*, (5), 15-17 [in Ukrainian].

Pirozhenko, T.O. (2016). *Kompas u sviti tsinnisnykh oriientsii doshkilnyka [A compass in the world of value orientations of a preschooler]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

Pirozhenko, T. O. (2018). *Pryiniattia dytynoiu tsinnosti [Acceptance of values by a child]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

Pometun, O. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichniy fenomen. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*. (2), 89-98 [in Ukrainian].

Stepanov, O. M. (2012). *Osnovy psykholohii i pedahohiky [Basics of psychology and pedagogy]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

Nikitina, O. O. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia starshykh doshkilnykiv na zaniattakh z lohiko-matematychnoho rozvytku [Development of critical thinking of older preschoolers in classes on logico-mathematical development]. *III Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia: Kompetentnisne spriamuvannia doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v umovakh novoi ukrainskoi shkoly*. Kyiv [in Ukrainian].

Tsvietkova, H. H. (2012). Samovdoskonalennia osobystosti yak psykholoho-pedahohichna problema: tsinnisnyi vymir [Self-improvement of the individual as a psychological and pedagogical problem: dimension of values]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu, LX*, 99-107 [in Ukrainian].

Lipman, M. (1988). Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership*, (46) 1, 38-44 [in English].

Lipman, M. (1991). *Thinking in education*. Cambridge: Cambridge university press, 188 p. [in English].

АНОТАЦІЯ

У презентованій статті розуміння критичності представлено як значуща індивідуально-психологічної характеристика особистості, що обумовлює не тільки продуктивність розумової діяльності, але і соціальну адекватність останньої, актуалізовано проблему формування основ критичності мислення, з дошкільного віку; виділено форми реалізації мислення: поняття, судження, умовивід, які сприяють відображенню об'єктивної дійсності і приводять до певного висновку; розкрито методи здійснення розумових операцій: індукція, дедукція, які визначають напрямок думки; виділені компоненти мислення: когнітивний, особистісний і мовленнєвий, які є підґрунтям для здійснення мислительна діяльність; розкрито сутність та зміст поняття «критичне мислення», як особливий вид мислительна діяльність; з'ясовано, що характерними рисами критичного мислення є самостійність, усвідомленість та цілеспрямованість; повний цикл критичного мислення включає в себе чотири основні і взаємообумовлені фази: аналіз, розуміння, оцінку і критику; розкрито етапи критичного мислення: постановка проблеми, пошук інформації, чітка аргументація, прийняття рішення, рефлексія; визначено особливості освітньої діяльності, спрямованої на формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

В результаті проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито зміст поняття «мислення дітей старшого дошкільного віку», «формування критичного мислення дітей старшого дошкільного віку». Виділено особливості освітньої діяльності, спрямованої на формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку, врахування яких спонукає дітей до вироблення своєї точки зору, відстоювання її за допомогою логічних доказів, а також до пошуку альтернативних шляхів вирішення поставленого завдання. зроблено висновок, що в зв'язку з актуальністю даної проблеми необхідна розробка ментально-інтелектуального методичного комплексу формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: мислення, критичність мислення, «мислення дітей старшого дошкільного віку», «формування критичного мислення дітей старшого дошкільного віку», особливості критичного мислення.

УДК 376-056.31-053.41:159.955]:74(043.3)

RESEARCH ON THE CURRENT STATUS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES THINKING: OPERATIONAL-ACTIVITY CRITERION

ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОГО СТАНУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ: ОПЕРАЦІЙНО- ДІЯЛЬНІСНИЙ КРИТЕРІЙ

Ганна Цвєткова

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: tsvetkova1271@gmail.com
ORCID 0000-0003-1556-4856
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, Україна

Hanna Tsvietkova

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: tsvetkova1271@gmail.com
ORCID 0000-0003-1556-4856,
Ukrainian State University named
after Mykhailo Drahomanov, Ukraine

Ірина Войтюк

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: career26@gmail.com
ORCID 0000-0002-7615-1812
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, Україна

Irina Voityuk

Ph. D in Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: career26@gmail.com
ORCID 0000-0002-7615-1812
Ukrainian State University named
after Mykhailo Drahomanov, Ukraine

ABSTRACT

The presented study reveals the essence and main diagnostic methods of assessing the operational-activity criterion for the development of thinking in older preschool children. The results of diagnosing the current state of thinking in older preschool children based on the operational-activity criterion are analyzed. The operational-activity criterion for the development of thinking in older preschool children was determined by such indicators as analysis, synthesis, comparison, classification, abstraction, and generalization; the ability to transfer actions to new